

STAN STOICA

**ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ
ÎN TRE IMPERATIVELE IDEOLOGICE
ȘI RIGORILE PROFESIONALE
1953–1965**

Cuvânt-înainte:
Acad. Dan BERINDEI

EDITURA MERONIA
București

SUMAR

Cuvânt-înainte	9
Precizări și mulțumiri	11
Sigle; abrevieri	13
Introducere	15
1. Noi perspective, după moartea lui Stalin	27
1.1. Schimbări politice	27
1.1.1. Desprinderea de cultul lui Stalin	27
1.1.2. Primele semne ale distanțării de Moscova	30
1.2. Cultură și istoriografie	31
1.2.1. „Spiritul Genevei” destinde atmosfera	31
1.2.2. Înlăturarea monopolului lui Roller	37
1.2.3. Noi alegeri în Academie	48
2. Urmările Congresului XX al PCUS	61
2.1. Valul destalinizării zguduie Europa de Est	61
2.2. Istoriografia sub semnul destalinizării	68
2.2.1. Destinderea sovietică	68
2.2.2. Reevaluarea unor istorici din trecut	70
2.2.3. Noi politici culturale	79
2.2.4. Căderea definitivă a lui Roller	82
2.2.5. Publicațiile de specialitate	88
3. Noul val de represiune (1958–1959) și reculul ideologic ...	95
3.1. Eliberarea de „eliberatori”	95
3.2. Noul val de represiune	100
3.2.1. Principalele obiective: intelectualii și Biserica	100
3.2.2. Istorici arestați, umiliți, epurați	108
3.2.3. O paralelă: „Voprosî Istoriei” – „Studii”	114

4. Cursul național al istoriografiei românești (1959-1965)	121
4.1. Desprinderea de URSS. Rațiuni și acțiuni politice	121
4.2. Problema națională pe agenda lui Dej	135
4.3. Istoriografia în cumpănă.	
De la filosofietism și internaționalism proletar la național-comunism	140
4.3.1. Rolul istoriografiei în cadrul noii orientări	140
4.3.2. Un „nou” 23 August	141
4.3.3. Unitatea națională în viziune socialistă.	
Centenarul Unirii Principatelor	146
4.3.4. Karl Marx – Însemnări despre români	154
4.3.5. Noi reabilitări ale unor istorici „burghezi”; alegerile pentru Academie din 1963	160
4.3.6. Reluarea dialogului cu istoriografia occidentală	161
5. Studiu de caz: Tratatul „Istoria României”	165
5.1. Decizia unui Congres	165
5.2. „Un larg colectiv de cercetători”	169
5.3. Efortul material	174
5.4. Dificultăți de început	177
5.5. Dispute, dezbateri, controverse.	
„Patul lui Procust” în istoriografie	185
6. Concluzii	205
7. Anexe	217
7.1. Contribuții biografice	217
7.1.1. Oameni politici	217
7.1.2. Istorici și alți specialiști	222
7.2. Colectivele de autori	
ale Tratatului <i>Istoria României</i>	244
7.3. Evoluția repartizării tematice a materialelor publicate în revista „Studii” (1953-1965)	249
7.4. Documente	250
Bibliografie	315
Indice de nume	327

CUVÂNT-ÎNAINTE

Cunoașterea istoriei României de la mijlocul secolului al XX-lea până în decembrie 1989 este departe de a fi desăvârșită. Fiind una dintre țările ajunse sub ocupație sovietică, România s-a găsit într-o grea situație timp de o jumătate de veac, cu toate sacrificiile ce au fost făcute în etapa finală a celui de-al Doilea Război Mondial. În 1958 a avut loc retragerea armatei sovietice de pe teritoriul țării, dar presiunile Uniunii Sovietice nu aveau să înceteze.

Timp de mai bine de un deceniu, subjugarea României a părut ireversibilă. Cu toate acestea, treptat, mai ales după moartea lui Stalin, a avut loc o reorientare în sens național, ceea ce a convenit și partidului comunist, ajuns la putere în primăvara anului 1945 cu sprijin și amestec sovietic. Având în vedere simțămintele românilor, era o cale de a-și justifica poziția.

Ca întreaga existență a țării, istoriografia a fost și ea supusă ingerințelor Moscovei. Într-o primă fază, s-a încercat totala aservire a cercetării istorice tezelor puterii ocupante, dar după Congresul al XX-lea al PCUS s-a produs schimbarea. Înlăturarea lui Mihai Roller, care dominase istoriografia timp de aproape un deceniu, revalorizarea progresivă a valorilor naționale prin sărbătorirea centenarului Unirii Principatelor și a semimileniului orașului București au marcat această reorientare a istoriografiei. Dar, totodată, s-a asistat în 1958 la o revenire la linia dură anterioară, menită a demonstra Uniunii Sovietice fidelitatea României și a partidului ei conducător față de marxism-leninism. Ulterior, s-a revenit sau s-a continuat noua linie națională, ajungându-se în aprilie 1964 la cunoscuta „Declarație de independență”. În această perioadă, schimbarea s-a reflectat în istoriografie atât prin tematica abordată, cât și prin străduința reintegrării în fluxul istoriografiei mondiale pe

C. Vasile⁶⁸, L. Watts⁶⁹, volumele de documente îngrijite de M. Retegan⁷⁰, Alina Tudor, Dan Cătănuș⁷¹, Ioan Scurtu⁷², Mioara Anton, Ioan Chiper⁷³. Memoriile foștilor lideri comuniști Gh. Apostol, Al. Bârlădeanu, C. Mănescu, S. Brucan, Gh. Gaston Marin, P. Niculescu-Mizil, P. Sfetcu, P. Țugui au completat informația de arhivă, pentru reconstituirea faptelor din culisele vieții politice. Foștii nomenclaturiști folosesc în general un ton autojustificator, scot în evidență aspectele pozitive și le evită pe cele negative ale activității lor, de aceea se impune verificarea datelor prin investigarea altor surse.

Periodicele editate în anii 1955–1964 constituie de asemenea o sursă importantă de documentare. Ele pun în evidență oscilațiile libertății de exprimare și reflectă strategia regimului în domeniul istoriei. Indirect, ne descoperă noi orientări politice ale regimului, ascunse în spatele unor studii științifice. O comparație între sumarul revistei „Lupta de clasă”, principalul organ teoretic al Partidului, și „Studii”, principala revistă de istorie, s-a impus de la sine.

⁶⁸ Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măștile răului*, Editura Humanitas, București, 2008;

⁶⁹ Larry L. Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni. Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*, Editura Rao, București, 2011.

⁷⁰ M. Retegan, *Război politic în blocul comunist. Relații româno-sovietice în anii șaizeci. Documente*, Editura Rao, București, 2002; Idem, 1956. *Explozia. Percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.

⁷¹ Alina Tudor, Dan Cătănuș, *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu-Iosif Chișinevschi (1956–1961)*, Editura Elion, București, 2001; Idem, *Amurgul ilegalităților. Plenara PMR din 9–13 iun. 1958*, Editura Vremea, București, 2000.

⁷² Ioan Scurtu (coord.), *România. Retragera trupelor sovietice. 1968*, EDP, București, 1996.

⁷³ Mioara Anton, Ioan Chiper, *Instaurarea regimului Ceaușescu și ruptura în relațiile româno-sovietice*, INST – Institutul Internațional „N. Titulescu”, București, 2003.

1. NOI PERSPECTIVE DUPĂ MOARTEA LUI STALIN

1.1. Schimbări politice

1.1.1. Desprinderea de cultul lui Stalin

Cultul lui Stalin a fost atât de puternic, încât după moartea acestuia (5 mart. 1953) au fost necesari trei ani pentru ca noua conducere să formuleze public opinii tranșante referitoare la metodele de conducere ale acestuia. Figura atotputernicului „tătuc” a dispărut treptat din evocările oficiale, însă abia la Congresul XX al PCUS (febr. 1956) a primit lovitura decisivă.

Odată cu Stalin se sfârșea o epocă, nu doar pentru URSS, ci și pentru celelalte state comuniste. Se făceau evaluări, se amorsau noi mecanisme, se deschideau perspective. O anumită confuzie era inevitabilă, după lunga perioadă încremenită în teroare. Regimul de la Moscova trebuia să se redefinească și să restructureze bazele relațiilor cu țările capitaliste și cu sateliții din lagărul comunist. Relaxarea terorii, instituirea unei conduceri colective și regândirea planurilor economice au fost principalele coordonate ale noului curs¹, inițiat în scurta perioadă de conducere a lui Beria (mart.-iun. 1953) și continuat de N.S. Hrușciiov (sept. 1953-oct. 1964). Acestea urmau să fie impuse, automat, și aliaților din estul Europei.

În iul. 1953, invitată la Moscova pentru „consultări”, conducerea PMR primea sfaturi în direcția unei liberalizări a regimului: abandonarea proiectelor staliniste (între care Canalul Dunăre-Marea Neagră), relaxarea politicii față de țărănime, introducerea conducerii colective a partidului².

¹ Mioara Anton, *Ieșirea din cerc. Politica externă a regimului Gheorghiu-Dej*, INST, București, 2007, p. 13.

² *Ibidem*, p. 14.

Tema conducerii colective a fost lansată imediat după înlăturarea lui Beria, în iun. 1953, când „Pravda” și „Izvestia” publicau, simultan, articolul intitulat *50 de ani de istorie a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (1903–1953)*. Stalin era criticat indirect prin insistența cu care se afirma că principiul conducerii colective ar proba adevărul leninism și că, în trecut, prevalaseră interpretări eronate ale marxismului, rezultate din teoria greșită a cultului personalității³. De pe aceeași platformă era reafirmat rolul determinant al maselor în istorie, în opoziție cu cel al personalităților, considerate exponente ale acestora. Pornită de la Moscova, ideea a fost diseminată de aparatul de propagandă din celelalte state socialiste. Ca urmare, istoriografia s-a mai „îmbogățit” cu un canon de care trebuia să țină seama.

În România, începând din sept. 1953 și până la sfârșitul anului 1955, apar în „Lupta de clasă” și în alte publicații o serie de articole consacrate principiului conducerii colective a partidului⁴ și rolului maselor în istorie⁵, ceea ce reprezenta o critică indirectă a regimului stalinist, produsă dintr-un reflex mimetic. Deși nu atacă frontal cultul lui Stalin, materialele publicate pregătesc dărâmarea acestuia prin cele două idei politico-ideologice fundamentale, aflate în corelație. „Democrația internă” de partid era o normă leninistă, în spiritul marxismului, pe care Stalin a încălcat-o prin instituirea unei dictaturi personale. „Rolul determinant al maselor” era un principiu ce combătea evidențierea figurilor unor conducători, o practică de sorginte burgheză. Sintagma „cultul personalității” nu fusese încă lansată – se va întâmpla în 1956 –, dar climatul se schimba treptat, făcându-i posibilă apariția. În acest context, era simptomatică apariția broșurii *Rolul maselor populare în făurirea istoriei*, la Editura Politică (1954).

³ Andi Mihalache, *Istorie și practici discursive în România „democrat-populară”*, Editura Albatros, București, 2003, p. 35, apud Paul H. Avrich, *The „Short Course” and Soviet Historiography*, în „Political Science Quarterly”, 4, 1960, p. 549.

⁴ Exemple din „Lupta de clasă”: editorialul *Conducerea colectivă, principiu suprem al conducerii de partid* (nr. 9, sept. 1953); V. Silea, *Să dezvoltăm democrația internă de partid* (nr. 10/oct. 1953); Gh. Paloș, *Principiile organizatorice leniniste – baza organizării partidului nostru* (nr. 1/ian. 1954); P. Radovan, *Centralismul democratic – principiul fundamental al structurii organizatorice a partidului* (nr. 9/sept. 1954); M. Petrescu, *Lupta lui Lenin pentru fundamentarea bazelor organizatorice ale partidului proletariatului* (vol. 7 al «Operelor» lui Lenin) (nr. 1/ian. 1955).

⁵ În „Lupta de clasă” nr. 2/febr. 1954 este preluat articolul lui P.S. Ceremniș, *Marxism-leninismul despre rolul maselor populare și al personalității în istorie*, iar în nr. 4/apr. 1954 apare articolul lui Mihail Roller, *Poporul făuritor al istoriei (în legătură cu unele probleme de cercetare din domeniul Istoriei României)*.

În ciuda noilor evoluții, în 1954 încă era aniversată moartea lui Stalin. Programul stabilit de CC al PMR pentru acest eveniment avea în vedere măsuri precum organizarea de expuneri cu tema *I.V. Stalin, marele continuator al operelor lui Lenin*, în întreprinderi, instituții, sate, gospodării agricole colective, gospodării de stat, SMT-uri și unități militare, publicarea de articole de fond în presa centrală și locală – erau nominalizate în mod special „Lupta de clasă”, „Studii” și „Viața economică” –, consacrate vieții și operei lui Stalin, precum și arborarea de drapele roșii îndoliate pe instituții, întreprinderi, „case ale oamenilor muncii”⁶.

Cu toate aceste reminiscențe inerțiale ale cultului, se constată o treptată „uitare” a operei sale (frecvența referințelor scade), iar ideologia oficială nu mai este numită „marxism-leninism-stalinism”, ci doar „marxism-leninism”, așa cum se folosea deja în literatura sovietică.

Un bun exemplu este și Raportul CC al PMR, susținut de Gh. Gheorghiu-Dej la cel de-al II-lea Congres al PMR (dec. 1955), în care preamărirea URSS⁷ nu mai este însoțită, ca altădată, de apologia lui Stalin. Totuși, Dej nu se dezice total de modelul pe care l-a aplicat el însuși în România, arătând că „nu există alt drum de construire a socialismului decât acela indicat de Marx, Engels, Lenin și Stalin”⁸. Desprinderea de mitul celui pe care comuniștii români l-au preamărit atâția ani se dovedea greoaie. Ea a avut loc – însă superficial și doar declarativ, căci metodele lui nu au fost abandonate –, abia după Congresul al XX-lea al PCUS (14–25 febr. 1956).

Moartea lui Stalin a deschis calea unei evoluții imprevizibile a regimului de la București. Ca urmări directe, înregistrăm sistarea construcției Canalului Dunăre-Marea Neagră (1953) și desființarea penitenciarului Sighet (1955), unde deja o parte a elitei românești fusese decimată, încetinirea colectivizării, scăderea nivelului general al represiei. La vârful partidului nu s-au înregistrat schimbări semnificative. La Congresul al II-lea (dec. 1955), Gheorghiu-Dej revine în funcția de prim-secretar, pe care din apr. 1954 o lăsase,

⁶ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 65/1954, f. 16, material intitulat *CC al PMR, cu privire la aniversarea morții lui I.V. Stalin*, din 24 febr. 1954, propuneri ale lui L. Răutu.

⁷ *Raportul de activitate al CC al PMR la Congresul al II-lea al Partidului, raport prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, prim-secretar al CC al PMR*, în „Lupta de clasă”, nr. 12/dec. 1955, p. 4–9. URSS este considerată „forța conducătoare a lagărului socialist”, iar prietenia cu aceasta este văzută ca „chezășia de nădejde a independenței noastre naționale și a securității noastre de stat”.

⁸ *Ibidem*, p. 15.

formal, lui Gh. Apostol, iar Biroul Politic rămâne aproape cu aceeași componență ca în mai 1952⁹, după epurarea lui Vasile Luca, Ana Pauker și Teohari Georgescu. Sunt adăugați doar trei membri noi, Nicolae Ceaușescu, Alexandru Drăghici și Petre Borilă, care au avut ascensiuni paralele spre vârful partidului¹⁰.

Mult mai importantă, în timp, s-a dovedit schimbarea modului de raportare a conducerii PMR la relația cu „fratele mai mare” de la Răsărit.

1.1.2. Primele semne ale distanțării de Moscova.

Lupta pentru putere de la Moscova, oscilațiile politicii post-staliniste, revizuirea planurilor economice de dezvoltare l-au contrariat și l-au îngrijorat pe Gheorghiu-Dej. În plus, Hrușciov inițiasse o acțiune de schimbare a liderilor de partid din imperiul exterior¹¹ și de promovare a unor comuniști care avuseseră de suferit în timpul regimului stalinist. Dej rezolvă rapid problema posibilului său înlocuitor prin judecarea (6–14 apr. 1954) și executarea rapidă (17 apr. 1954) a lui Lucrețiu Pătrășcanu, arestat încă din 28 apr. 1948. După eliminarea trio-ului Ana Pauker-Vasile Luca-Teohari Georgescu (1952), Dej reușea să scape de un alt prezumtiv rival.

Știind că orice opoziție internă față de regim a fost anihilată și că un eventual pericol la adresa puterii sale putea să vină doar de la posibilele schimbări din URSS, Dej a inițiat, cu grijă și abilitate, desprinderea de Moscova, proces ce a început în 1955 și s-a finalizat abia în 1964. Nu a fost un proces liniar, constant, vizibil, ferm, ci o evoluție în zig-zag, adaptată permanent la evoluțiile interne și internaționale.

Primele semne ale acestui nou curs au fost atât de discrete încât puțini au intuit resorturile acestora. Știind că unul dintre pilonii de bază ai puterii sovietice era Armata Roșie, Dej a speculat momentul retragerii trupelor sovietice din Austria, în urma tratatului sovieto-

austriac din 15 mai 1955. Bazându-se pe o prevedere din Tratatul încheiat de România cu Puterile Aliate și Asociate (10 febr. 1947), care stipula că Uniunea Sovietică își rezervă „dreptul de a păstra pe teritoriul român forțe armate care i-ar putea fi necesare pentru menținerea liniilor de comunicație ale Armatei Sovietice în zona sovietică de ocupație din Austria” (art. 21)¹², el a avut inspirația de a prezenta sovieticilor propunerea într-o formă care servea politica externă a acestora.

Înainte de a întreprinde ceva concret, Dej s-a asigurat de sprijinul Biroului Politic al PMR (aug. 1955), apoi a lansat propunerea lui Hrușciov în timpul vizitei acestuia în România (21–26 aug. 1955), folosindu-l ca intermediar pe Emil Bodnăraș, care avea o imagine bună la Moscova. Deși prima reacție a liderului sovietic a fost negativă, ideea a germinat, iar după intervenția în Ungaria (1956) URSS a dorit detensionarea relațiilor internaționale prin gesturi concrete care să inspire încredere guvernelor și mass-mediei occidentale, care acuzau URSS că-și menține influența exclusiv prin mijloace militare. Aceste motive, dar și unele rațiuni economice, au făcut posibilă retragerea trupelor sovietice din România (1958), eveniment asupra căruia vom stărui într-un alt capitol.

1.2. Cultură și istoriografie

1.2.1 „Spiritul Genevei” destinde atmosfera

Deschiderile survenite în URSS după moartea lui Stalin au dus la detensionarea relațiilor dintre blocul comunist și Occident și la apariția a ceea ce s-a numit „spiritul Genevei”¹³. Această atmosferă, ca și dorința României de a fi primită în ONU – fapt petrecut la 14

¹² Ioan Scurtu (coord.), *România. Retragera trupelor sovietice*. 1968, EDP, București, 1996, p. 165.

¹³ Într-o atmosferă de relativă destindere în relațiile internaționale, determinată de acceptarea coexistenței pașnice a celor două orânduiri – capitalistă, respectiv, comunistă –, de către noua conducere a URSS, la Geneva se desfășoară (18–23 iul. 1955) o conferință internațională care adoptă o rezoluție privind folosirea energiei atomice în scopuri pașnice. Deși propaganda sovietică a prezentat destinderea ca fiind mai amplă decât era în realitate, totuși, conferința de la Geneva a însemnat un pas înainte în stabilirea unui *modus vivendi* între cele două superputeri, în contextul Războiului Rece (André Fontaine, *Istoria Războiului Rece. De la războiul din Coreea la criza alianțelor, 1950–1967*, vol. III, Editura Militară, București, 1993, p. 176–181).

⁹ În Biroul Politic au fost realeși Gh. Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Iosif Chișinevski, Gheorghe Apostol, Alexandru Moghioroș, Emil Bodnăraș, Miron Constantinescu și Constantin Pârvulescu (*Raport final*, Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, Editura Humanitas, București, 2007, p. 96).

¹⁰ Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Fundația Academia Civică, București, 1997, p. 104.

¹¹ Prin analogie cu sintagma „partid interior/partid exterior”, utilizată de G. Orwell în romanul *O mie nouă sute optzeci și patru*, folosim denumirea „imperiu exterior” pentru statele ce compuneau aria de hegemonie sovietică.

dec. 1955¹⁴ –, au determinat conducerea de partid și de stat să slăbească represiunea prin măsuri precum încetinirea ritmului colectivizării, îmbunătățirea sistemului cotelor agricole, eliberarea unor loturi de deținuți politici, desființarea penitenciarului Sighet, relaxarea politicii culturale.

Pe fondul dorinței regimului de a-și îmbunătăți imaginea externă¹⁵, în anii 1954–1955 se înregistrează o creștere a contactelor culturale internaționale și a participării istoricilor români la evenimente și instituții externe¹⁶. Schimbul de publicații – nu doar din domeniul istoric –, cunoaște o largire semnificativă¹⁷, chiar dacă orientarea sa către foruri similare din țările socialiste îi limitau efectele. În acest proces au fost implicate instituții precum Academia, universitățile, bibliotecile, diferitele institute de cercetare, societăți¹⁸,

¹⁴ Alte patru state comuniste au fost admise, cu aceeași ocazie: Albania, Bulgaria, Cehoslovacia și Ungaria (C. Moraru, *Politica externă a României, 1958–1964*, Editura Enciclopedică, București, 2008, p. 123).

¹⁵ Un referat al Secției Propagandă și Agitație, din 28 apr. 1955, deplângea faptul că „Academia RPR a avut în general o reprezentare slabă la congresele internaționale, formală, rareori cu lucrări științifice de valoare și deseori cu întârzieri”. Este dată ca exemplu întârzierea de 12 ore a lui Gh. Ștefan, la un congres al arheologilor de la Moscova. Același referat cerea să nu se mai trimită peste hotare „delegați în pripă și nepregătiți” (sunt nominalizați fizicienii Ghelberg și Novacu, trimiși în Germania, și V. Cheresteșiu, la Praga) (ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, *Notă informativă privind unele aspecte ale activității Academiei RPR*, 28 apr. 1955, f. 7–17).

¹⁶ În 1955 ia ființă Grupul Român al Comitetului Internațional al Științelor Istorice, membru al UNESCO, în care România a fost admisă la 12 iul. 1955. Grupul este format din P. Constantinescu-Iași, C. Moisil, C. Daicoviciu, M. Roller, Em. Condurachi, A. Oțetea, L. Bányai, V. Cheresteșiu, D.M. Pippidi, V. Maciu și V. Popovici. Istoricii români erau membri în alte 12 organizații și asociații științifice internaționale (Pavel Țugui, *Istoria și Limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost șef de Secție a CC al PMR*, Editura Ion Cristoiu, București, 1999, p. 62).

¹⁷ În 1954 sunt efectuate schimburi cu 1 930 de instituții din 68 de țări, spre deosebire de anul precedent, când s-a colaborat în acest fel cu 846 de instituții, din 20 de țări. Tot în 1954 au fost primite din alte țări 16 770 de volume, față de 10 000 în 1953, în timp ce volumele „exportate” în 1954 se cifrează la 25 750, față de 14 766 în 1953 (ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 64/1955, *Referat* din 11 mai 1955 al Secției pentru Știință și Cultură, privind schimbul internațional de publicații).

¹⁸ În 1955–1956, Societatea de Științe Istorice, Filologice și Folclor a derulat, cu sprijinul Institutului Român pentru Relații Culturale cu Străinătatea, un program de colaborare și schimb de publicații cu instituții din Iugoslavia

asociații etc. În 1955 se constată o creștere apreciabilă – aproape o dublare –, a participării oamenilor de știință din sistemul Academiei la evenimente științifice de peste hotare. Corespunzător, crește și numărul specialiștilor străini veniți în România¹⁹. Toate acestea, pe fondul unei creșteri semnificative a bugetului alocat culturii și științei²⁰.

În acest cadru favorabil, istoricii români participă la evenimente precum deschiderea Institutului de Arheologie Greco-Romană din Berlin, unde susțin comunicări Em. Condurachi, V. Cheresteșiu și D.M. Pippidi, și Congresul Mondial al Științelor Istorice, de la Roma. Precedată de negocieri, constituirea delegației pentru Congresul de la Roma s-a realizat în formula Petre Constantinescu-Iași, Constantin Daicoviciu, David Prodan, Gheorghe Ștefan și Ladislau Bányai²¹. Mihail Roller a concurat cu Barbu Cămpina pentru un loc în delegație, în cele din urmă amândoi rămânând în țară. A. Oțetea nu a dorit să participe. Echilibrul realizat între istoricii cu „bază” politică și cei cu probitate profesională indică dorința regimului de a satisface ambele exigențe, spre deosebire de perioada stalinistă, când prevaluau argumentele de ordin politic.

Un alt semn încurajator a fost reintrarea în circuitul științific a istoricului Dan Berindei (ginerelul lui Ioan Hudiță), fiu de moșieri din Teleorman. Reîncadrat la Institutul de Istorie al Academiei (1 oct. 1955)²², de unde fusese epurat în 1952, acesta a publicat în numărul din iul.-aug. 1955 al revistei „Studii” două articole: *Despre unele*

(Biblioteca din Novi Sad), Polonia (Societatea de Științe Istorice) și China (Academia de Științe) (ANIC, Fond Societatea de Științe Istorice, D. 8, f. 164, 220, 228 și 208).

¹⁹ Dan Berindei, *Istoria Academiei Române (1866–2006)*, Editura Academiei, București, 2006, p. 346.

²⁰ După estimările istoricului Cristian Vasile, bugetul total al sectorului cultural-științific a fost în 1955 de 43 md. lei, față de 39,3 md. lei, în 1953. În anii 1956–1965 se va înregistra o creștere constantă a bugetului pentru cultură, știință și învățământ (de la 44,4 md. lei în 1956, la 98,4 md. lei în 1965) (C. Vasile, *Politice culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej*, Editura Humanitas, București, 2011, p. 65–67).

²¹ Informații despre negocierile privind componența delegației găsim la D. Prodan, *Memorii*, Editura Enciclopedică, București, 1993, p. 74–75; pentru prestația delegației României, vezi P. Constantinescu-Iași, *Congresul al X-lea Internațional al Științelor Istorice*, în „Analele Academiei RPR”, vol. V, 1955, partea a II-a, Editura Academiei RPR, 1957.

²² Arhiva Centrului de Istorie Orală-Societatea Română de Radiodifuziune, C. 229, doc. nr. 1180, interviu cu Dan Berindei, din 21 apr. 1995, realizator Silvia Angelescu.

probleme privind știința istorică din RPR și Știri noi cu privire la Mircea Mălăeru și la mișcarea țărănească din 1862²³. Faptul era interpretat, în epocă, de tineri istorici precum Florin Constantiniu, ca un semn de dezgheț, mai ales că din articolele acestuia lipsea „spiritul partinității stridente”²⁴.

Tot în 1955 se manifestă o tendință de împrosătare a colectivului de autori al revistei „Studii” (care din acest an trece de la 4 la 6 numere²⁵). În sumarul ultimelor trei numere (4–6) apar nume noi, precum Dan Simonescu, Ștefan Pascu, Mihail Guboglu, Emil Manu și Florin Constantiniu, ultimul încă student al Facultății de Istorie din București.

Cel mai pozitiv aspect al dezghețului determinat de „spiritul Genevei” este însă eliberarea din închisoare, în 1955, a istoricilor C.C. Giurescu²⁶, Ioan Hudiță²⁷, Vladimir Dumitrescu²⁸, Ioan Lupaș²⁹,

²³ „Studii. Revistă de Istorie”, nr. 4, iul.-aug. 1955, p. 87–94, respectiv, 95–102.

²⁴ Fl. Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, Editura Enciclopedică, București, 2007, p. 137.

²⁵ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 64/1955, f. 36–37, *Referat al Sectorului Științe Sociale cu privire la publicațiile științifice în domeniul istoriei*.

²⁶ Constantin C. Giurescu (n. 26 oct. 1901, Focșani – d. 13 nov. 1977, București). Profesor universitar, academician, diplomat și om politic. Doctor în litere (1925), docent în istoria românilor (1925). Membru al Școlii române din Franța (1923–1925). Profesor la Facultatea de Litere (apoi de Istorie) a Universității din București (1926–1948, 1963–1977). Cercetător la Institutul de Istorie N. Iorga din București (1956–1963). Fondator al „Revistei istorice române” (1931) și al Institutului de Istorie Națională (1941). Membru al Societății de Științe Istorice din RSR. Membru titular al Academiei RSR (1974). În perioada interbelică s-a implicat în viața politică în cadrul PNL-Gh. Brătianu (deputat în perioada 1932–1937). După instaurarea regimului autoritar carlist a fost numit rezident regal al ținutului Dunărea de Jos (febr. 1939), ministru secretar de Stat responsabil cu organizarea FRN (28 sept. 1939–4 mart. 1940) și ministru al Propagandei Naționale în guv. Gh. Tătărescu (4 mart.–4 iul. 1940). În timpul negocierilor pentru încheierea armistițiului cu Națiunile Unite a fost trimis ca reprezentant neoficial din partea lui Mihai Antonescu la Istanbul (1943–1944). După actul de la 23 August 1944 s-a alăturat grupării liberal-tătăresciene (1946–1948). A fost arestat în dimineața zilei de 6 mai 1950, inclus în „lotul demnitarilor” și închis la Sighet timp de 5 ani. Eliberat la 5 iul. 1955, cu domiciliu obligatoriu la Măzăreni, raionul Brăila; a revenit în sânul familiei la sfârșitul anului 1955. Între cele mai importante lucrări ale sale se numără *Noi contribuții la studiul marilor dregători în secolele XIV–XV* (1925), *Istoria românilor*, 5 vol. (1935–1946; 2000, 2004), *Principalele române la începutul sec. al XIX-lea* (1957), *Istoria pescuitului și pisciculturii* (1964), *Viața și opera lui Cuza Vodă* (1966), *Istoria Bucureștilor* (1967, 1978), *Târguri, orașe și cetăți moldovene din sec. X până la mijlocul*

Ion Nistor³⁰, Ștefan Manciulea³¹, Theofil Sauciuc-Săveanu³², Victor Papacostea³³, Ștefan Meteș³⁴, Vasile Netea³⁵. Vârșnicii Ion Nistor și

sec. al XVI-lea (1967), *Istoria României în date* (1971), *Contribuții la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848* (1972), *Probleme controversate în istoriografia română* (1977) [Stan Stoica (coord.), *Dicționar biografic de istorie a României*, Editura Meronia, București, 2008, p. 241].

²⁷ Ioan Hudiță a fost ministru țărănist al Agriculturii și Domeniilor în perioada 4 nov. 1944–5 mart. 1945. Arestat în 1947, a fost închis timp de opt ani, fără a fi judecat, la Văcărești, Craiova și Sighet. A fost din nou arestat în 1961–1962. În intervalul dintre cele două detenții, a fost cercetător la Institutul de Istorie al Academiei (1956–1959) (*Ibidem*, p. 272–273).

²⁸ Arestat la 20 iul. 1952, pe șantierul arheologic Traian, unde conducea lucrările, Vladimir Dumitrescu a fost eliberat la 28 mai 1955, în urma insistențelor lui M. Roller pe lângă ministrul de Interne, Al. Drăghici (pentru detalii privind biografia marelui arheolog, Ioan Opriș, *Istoricii și Securitatea*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 151–228).

²⁹ Academicianul Ioan Lupaș, unul dintre luptătorii pentru unirea Transilvaniei cu România, a fost ministru al Sănătății (1926–1927) și al Cultelor și Artelor (1937–1938). Arestat la 5/6 mai 1950, a fost deținut la Sighet până la 5 aug. 1955, când a fost eliberat printr-o hotărâre a Consiliului de Miniștri. Deși la eliberare avea 75 de ani, a continuat să fie urmărit de Securitate până la moartea sa, în 1967 (Ioan Opriș, *op. cit.*, vol. I, p. 339–381).

³⁰ Istoric, profesor și patriot bucovinean, artizan al unirii Bucovinei cu România, Ion Nistor a fost închis între 6 mai 1950 și 5 iul. 1955, la Sighet. După eliberare, neprimind pensie de stat, a fost îngrijit de fiica sa, Vera, și de o nepoată (*Ibidem*, p. 369–381).

³¹ Ștefan Manciulea a fost condamnat în 1952 la 6 ani de închisoare pentru activități clandestine legate de apartenența la Biserica Greco-Catolică. Închis din febr. 1951, a trecut prin închisorile Târgu Mureș, Aiud, Baia Sprie, Gherla, Jilava și Caransebeș, fiind eliberat anticipat la 5 oct. 1955 (pedeapsa îi expira în 1957). După eliberare, a continuat să țină legătura cu preoți și episcopi greco-catolici, sperând în reînființarea bisericii. Nu și-a putut găsi de lucru. În 1957 a publicat un studiu despre istoria învățământului din Blaj (*Ibidem*, p. 383–405).

³² T. Sauciuc-Săveanu fusese închis la 1 aug. 1951, ca fost demnitar țărănist (ministru de Stat al Bucovinei, 1928–1932; deputat și senator între 1932–1938); a avut o carieră profesională importantă: decan al Facultății de Filologie din Cernăuți (1921–1922), rector al Universității din Cernăuți (1924), profesor la Universitatea din București (1940–1947), decan al Facultății de Litere și Filosofie din Universitatea București (1946), director al Muzeului de Antichități (1939–1944). După eliberare, și-a putut relua cercetările arheologice de la Mangalia abia în 1957, iar până în 1962 a avut o pensie mizeră; în acest interval a redactat *Istoria arheologiei* și monografia *Callatis* (*Ibidem*, vol. II, p. 39–68).

³³ Victor Papacostea a fost arestat în lotul demnitarilor (membru PNL Gh. Brătianu din 1930, deputat, subsecretar de Stat în guvernele C. Sănătescu și N. Rădescu), la 6 mai 1950, și a fost eliberat la 17 sept. 1955, cea mai mare parte a detenției fiind petrecută la Sighet. Reîncadrat la Institutul de Istorie al

Ioan Lupaș nu au putut reveni în munca de cercetare. În schimb, Vladimir Dumitrescu a fost reîncadrat la Institutul de Arheologie, iar Ioan Hudiță și C.C. Giurescu, la Institutul de Istorie al Academiei (1956). Dacă fostul demnitar țărănist a putut activa în Institut doar trei ani (1956–1959), în 1961 fiind rearestat și închis pentru încă un an, C.C. Giurescu și-a reluat activitatea, inaugurând o a doua etapă a importante sale cariere științifice³⁶. Acesta publică din nou în 1957, după 10 ani de interdicție, o lucrare privind Principatele române la începutul sec. XIX³⁷. În 1958 predă la Editura de Stat pentru Literatură și Artă o a doua lucrare, *Istoria Bucureștilor*, care ar fi trebuit să apară în 1959, cu ocazia sărbătoririi a 500 de ani de la prima atestare documentară a Capitalei. Contextul politic nefavorabil („a doua glaciațiune”, din 1958–1959) a făcut ca apariția monografiei să fie întârziată 5 ani.

Academiei RPR din București (1956), ca urmare a demersurilor lui A. Oțetea, a fost rearestat la 25 dec. 1957, deoarece a continuat să mențină legăturile cu unii lideri liberali, ce aveau în vedere reînființarea partidului (*Ibidem*, p. 143–155).

³⁴ Ștefan Meteș a fost director al Arhivelor Statului din Transilvania (1922–1949), deputat în Congresul Național Bisericesc (1919–1920), membru PNȚ, deputat în Parlamentul României (1919–1922; 1931–1932), subsecretar de Stat la Ministerul de Interne și la cel de Justiție (1931–1932). Arestat în „noaptea demnitarilor” (5/6 mai 1950), a fost închis până la 5 iul. 1955, când a fost eliberat prin Hotărâre a Consiliului de Miniștri, la vârsta de 68 de ani. Până prin 1966 a trăit retras, cu o pensie foarte mică (630 de lei), fiind permanent urmărit de Securitate; în tot acest timp a scris numeroase lucrări, care vor stârni interesul autorităților, în contextul revenirii la o politică națională, la mijlocul anilor '60. În 1971 a fost decorat cu „Meritul Cultural” (*Ibidem*, p. 211–238).

³⁵ Membru al PNL, Vasile Netea a fost deținut administrativ (fără a fi judecat) în perioada iul. 1952–21 oct. 1955. După eliberare, a fost încadrat ca profesor la mai multe școli bucureștene și a colaborat cu Societatea de Științe Istorice, Institutul de Folclor, Institutul de Istorie al Academiei RPR (I. Opreș, *Cercuri culturale disidente*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001, p. 36). Deoarece după eliberare a continuat să mențină legături cu fruntașii liberali și țărăniști, manifestându-și speranța în venirea americanilor, a fost rearestat la 25 iun. 1959 (*Ibidem*, p. 43).

³⁶ Angajat la Institut în aug. 1956 ca „documentarist”, istoricul consacrat a trebuit să urce din nou treptele profesionale: cercetător în 1958, cercetător principal în 1960; reîncadrat și la Universitate în 1963 (*Centenar Constantin C. Giurescu*, Editura Universitaria, Craiova, 2001, p. 15).

³⁷ C.C. Giurescu, *Principatele române la începutul sec. XIX. Constatări istorice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, Editura Științifică, București, 1964, 318 p. Volumul a apărut cu sprijinul lui Mircea Ionescu-Voicana, redactorul-șef al Editurii.

1.2.2. Înlăturarea monopolului lui Roller

Anul 1955 este un reper important pentru politica regimului în domeniul cultural. Au loc evenimente ce jalonează o amplă reorganizare instituțională. Schimbările urmează cursul obișnuit: de la vârful piramidei spre bază. Prima schimbare, ca ordine cronologică și ca importanță, este înființarea unei noi secții în subordinea CC – Secția pentru Știință și Cultură –, care preia o parte din atribuțiile Secției pentru Propagandă și Agitație, aflată sub conducerea lui L. Răutu. Noua secție se ocupa de controlul executării hotărârilor partidului și guvernului în domeniul științei, învățământului, literaturii și artei. Avea șapte sectoare: Sectorul Științe Tehnice, Sectorul Științe Agricole și Biologice, Sectorul Științe Sociale, Sectorul Școli, Sectorul Învățământ Superior, Sectorul Literatură, Sectorul Artă și Cinematografie³⁸. Un alt eveniment important este reorganizarea secțiilor Academiei RPR și admiterea de noi membri. Pentru noile alegeri se constată creșterea în importanță a criteriului profesional, care îl dublează pe cel politic, rămas prioritar până la sfârșitul regimului comunist. Tot în 1955 înregistrăm schimbarea conducerii unor instituții importante din domeniul istoriei (Institutul de Istorie al Academiei³⁹, Institutul de Istorie a Partidului, Muzeul Româno-Rus) și se pun bazele schimbărilor din 1956 la Institutul de Studii Româno-Sovietice, ARLUS, revistele „Studii” și „Analele Institutului de Istorie a Partidului”. Toate acestea, ca și motivațiile și propunerile prezente în documentele emise de Secția pentru Știință și Cultură, ne indică o schimbare de strategie a regimului în domeniul cultural. Noua politică avea în vedere profesionalizarea instituțiilor – după domnia diletantismului din anii de început –, promovarea unei linii naționale, limitarea ariei de exprimare a oamenilor Moscovei.

Unul dintre acești oameni ai Moscovei era Mihail Roller⁴⁰, care în cei șase ani (1948–1954) de despotism personal a călcat în picioare valorile naționale și profesionale promovate până atunci de

³⁸ Cristian Vasile, *Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej*, Editura Humanitas, București, 2011, p. 55; în 1956 a avut loc o nouă reorganizare: Secția pentru Știință și Cultură (director Pavel Țugui) și Secția pentru Propagandă și Agitație (director Paul Niculescu-Mizil) formau împreună Direcția pentru Propagandă și Cultură, condusă de Leonte Răutu (*Ibidem*, p. 57).

³⁹ Este înlăturat directorul adjunct Aurel Roman, conducătorul *de facto* al Institutului în perioada stalinistă.

⁴⁰ Pentru biografia acestuia, vezi Anexa Contribuții biografice.